

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՒՌՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՒՌՆԻԱ ՈՒՐԲԱԹ 20 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1853

ԹԻՒ 455

ԶՄԻՒՌՆԻԱ, 20 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ

Օսմանեան բանակին եկած լուրերը ի սկզբանէ ի վեր միշտ յաջողակ են կայսերական քաջամարտիկ զօրաց . որոնք մեծ ջերմեռանդութեամբ և յողովութեամբ կը պատերազմին վասն անկախութեան և նուիրական իրաւանց մեծագոր տէրութեանը : Այս լուրերը խիստ ուրախութեամբ կընդունուին , ոչ միայն ի թուրքաստան , այլև Վերսալի մեծագոյն մասին մէջ , որուն լրագրողները մեծ համակրութիւն և փափաք կը ցուցնեն օսմանեան զօրաց յառաջագիւծութեանը վրայ :

Գաղղիոյ պաշտօնական օրագիրը Սթրասբուրգի իւր թուոյն մէջ որ ի 18 նոյեմբերի , Ռուսաց վեհափառ կայսեր յայտարարական թուղթը (մանիֆէստ) հրատարակելով , հետեւեալ խորհրդածութիւնը կ'ընէ . որ մեծ ազդեցութիւն բրաւ բոլոր հասարակութեան վրայ , բնորոշմով ի պաշտօնէ կը դատապարտէ Ռուսաց կառավարութիւնը ընթացքը : (Հաւատիկ այս յօդուածը :

« Երբեք ալ չեն ինքերս պարզապէս օրագիրը նոյեմբերի 3 թերթին մէջ , նոր յայտարարութիւն մը կը պարունակէ Ռուսաց վեհափառ կայսեր կողմէն հրատարակեալ : Ս'էք այս յայտարարութիւնը վարկ կը դնեմք . բայց միանգամայն արժան կը համարվիք անոր վրայք քանի մը դիտողութիւններ ընել : Ինքզուրկի դահլճին և Բարձրագոյն Վրան մէջ յուզեալ խնդիրը այս օրուան օրս քաջ ծանուցեալ է . և թէպէտ ընդդէմ խաղաղասիրական ճգնաց և բոլորական տէրութեանց , խիստ ծանր պարագայից մէջ ինկաւ խնդիրը , բայց և այնպէս անոր ծագումը միշտ անփոփոխ կը մնայ : Երբեք մի սուրբ Տեղեաց վէճը ընդհանրեալ ետեւ , Ս'էք ինքեք ի իշխանը , յառաջ իւր կառավարութեան , քանի մը երաշխաւորութիւններ խնդրեց Վրան երեւան եկեղեցւոյն արտօնութեանց հաստատուն մնալուն համար :

ՔԱՂԱՔԱՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Նոյեմ 19-ին 59 և հետեւ լրագրողներու հրատարակեալ ճանապարհորդութեան յիշատակէ՛ք ընդհանրապէս ինքեք ինքեք ինքեք :

(Հարգանքներով :)

Պատմութեան մէջ քանի առաջ երթանք , նոր նոր սխալներու կը հանդիպինք : Հերովդէս մեռնելէն ետքը , որու ժամանակը ծնաւ Երուսաղիմի փրկիչ աշխարհի , իւր որդին Արեղայտը տեղեացեալ , Կարգաւորը փոխանակ Վրգեղայտի Վրգեղայտը , որ ուղղիւն է . բայց փոխադրել մէջ երկրորդ անուն մըն ալ գտնուեալ , (որ գուցէ իբր մեկնութիւն կամ բացայայտութիւն աւելցուցած է թարգմանիչը) իրաւամբ կրնայ զոր մանաւ , և այս երկրորդ անունն է Փասայէլ , որ Հերովդէսին երեք եղբայրն էր , և չէ թէ Վրգեղայտը Փասայէլ ալ կը կոչուէր , ինչպէս թարգմանիչը կըստեղծէ ի չփոխութիւն կարգաւորաց : Վրգեղայտէն ետքը , անոր միւս եղբայրը կը լիւնէ , որ նոյնպէս Հերովդէս մեծին որդին էր , Նիթրիսա Հերովդէս անուն , և ասոր աւանուշիկ փոխելով Նիթրիսատրոս կը կանչէ : Գիտէ՛ք ալ մէն մարդ . որ Հերովդէս մեծին մեռնելէն ետքը , Օգոստոս կայսրը Հրէից տէրութիւնը չորրորդապետութեան բաժնեց անոր երեք որդւոց մէջ , որոնք էին Վրգեղայտ , Փիլիպպոս և

Այս երաշխաւորութիւնները միմիայն ապագային կը վերաբերէին . միւս կողմէն ամենեւին որոշ դէպք մը և կոստանդնուպոլսոյ Պատրիարքին կողմէն ոչ ինչ գանդատ մը յառաջ բերուած չէր ի հաստատութիւն ինչոյն Ռուսաց դէպքանին , և Բարձրագոյն Վրուս այն միջոցին ինքնայոժար կամօք հաստատած էր , կայսերական Հալիք-Շէրիֆ մը , Յունաց հասարակութեան բոլոր կրօնական ազատութիւնները :

« Ռուսի վեհափառ Նիկողայոս կայսեր փութաջան խնամքը կրօնի մը համար , որ իւր ժողովրդեան մեծագոյն մասին կրօնն է , ամենեւին անմիջական առարկայ մը չունէր . ի վերայ այս ամենայնի Գաղղիան , Վրասիան , Նիկիան և Բրուսիան խորհուրդ տուին Բարձրագոյն Վրան որ խնդրուած երաշխաւորութիւնները տայ , առանց մնաս մը հասցնելու Սուլթանին արժանաւորութեանը և անոր վեհապետական իրաւանց ամբողջութեանը : Վ ինչնայի մէջ զիստ խորհրդակցութեամբ , տէրութիւնները կարծեցին թէ բարեկամական կարգադրութեան կերպ մը գտան որ հաճելի պիտի ըլլայ երկուց կողմանց . բայց օսմանեան կառավարութիւնը այս առաջարկութեան դէմ քանի մը առարկութիւններ յառաջ բերաւ , որոց վրայ թէպէտ Վերսալի տէրութիւնները ցաւեցան , սակայն բաւականապէս օրինաւոր գտնելով զանոնք , արժան համարեցին յորդորել Ինքզուրկի դահլճը որ ընդունին : Բայց Ռուսաց կառավարութիւնը ոչ միայն մերժեց այս խնդիրը , այլև Վերսալու կոմսը այնպիսի բացատրութիւններ տուաւ Ռեշիտ փաշայէն առաջարկուած փոփոխութեանց մերժուելուն վրայք , որ Վաղղիան , Վաստրիան , Նիկիան և Բրուսիան միաբան խորհրդով տեսան , թէ այնուհետեւ անկարելի էր իրենց համար յորդորել Բարձրագոյն Վրուս , որ պարզապէս և անփոփոխ ընդունին Վ ինչնայի խորհրդակցութեան առաջարկութիւնը : Այս պարագայից մէջ օգոստոս

տափառ Սուլթանը որոշեց պատերազմ հրատարակելու . և այս բանը ըստ իւր կատարեալ և ազատ կամօք . ուստի ստոյգ չէ ըսելը , ինչպէս կ'ընէ Ռուսիոյ յայտարարութիւնը , « թէ Վերսալի գլխաւոր տէրութիւնները իրենց յորդորական խօսքերով ի զուր աշխատեցան օսմանեան կառավարութեան յամառութիւնը գրգռելու » : Ինչհետեւ ան Վերսալի գլխաւոր տէրութիւնները , և մասնաւորապէս Վաղղիան և Նիկիան , ճանաչեցին որ , թէպէտ իրենց խաղաղասիրական ջանքը սպառեալ չէր , սակայն բարեկամական կարգադրութիւնը չէր կրնար այն պայմաններով ըլլալ , որոց փոխարէն նոյն իսկ Ինքզուրկի դահլճը յանձնառու եղած էր յառաջ բերելու :

« Յայտարարութիւնը կը վերջանայ ըսելով թէ , « այսուհետեւ ուրիշ բան չմնար ընելու Ռուսիոյ տէրութեանը , զոր ի պատերազմ գրգռեցին , բայց միայն զէնքը ձեռք առնուլ ստիպելու համար զժողովրդաստանը ի յարգութիւն դաշնադրութեանց » . սակայն շնչանակէր զպայմանները այս դաշնադրութեանց , զորս Բարձրագոյն Վրուս ըր ծեր է , կ'ըսէ : Ինչպէս Վրասիայի դաշնադրութեամբ , օսմանեան կառավարութիւնը պարտաւորեցաւ պաշտպանել բրիտանական կրօնը , անոր ամէն եկեղեցեաց մէջ : Բրգ . Հայոց և Յունաց հասարակութեց յայտարար թղթերը , զորս մատուցին օգոստոսիառ Սուլթանին , անոնց երախտագիտութիւնը կը ցուցնեն վասն նոր բարեկարգութեանց խորին Վեհափառներ :

« Երբեք ալ չեն ինքերս պարզապէս օրագիրը նոյեմբերի 3 թերթին մէջ , նոր յայտարարութիւն մը կը պարունակէ Ռուսաց վեհափառ կայսեր կողմէն հրատարակեալ : Ս'էք այս յայտարարութիւնը վարկ կը դնեմք . բայց միանգամայն արժան կը համարվիք անոր վրայք քանի մը դիտողութիւններ ընել : Ինքզուրկի դահլճին և Բարձրագոյն Վրան մէջ յուզեալ խնդիրը այս օրուան օրս քաջ ծանուցեալ է . և թէպէտ ընդդէմ խաղաղասիրական ճգնաց և բոլորական տէրութեանց , խիստ ծանր պարագայից մէջ ինկաւ խնդիրը , բայց և այնպէս անոր ծագումը միշտ անփոփոխ կը մնայ : Երբեք մի սուրբ Տեղեաց վէճը ընդհանրեալ ետեւ , Ս'էք ինքեք ի իշխանը , յառաջ իւր կառավարութեան , քանի մը երաշխաւորութիւններ խնդրեց Վրան երեւան եկեղեցւոյն արտօնութեանց հաստատուն մնալուն համար :

Հերովդէս Նիթրիսա : Երգեղայտ տիրեց Հրէաստանին , իբր կէս մասին տէրութեան . Փիլիպպոս ինչեց Տուրպուլոյ ու Տրաքոնացւոյ երկրներուն . իսկ Հերովդէս Նիթրիսա Վալիքիա ու Պերսիայ . անոր համար այս վերջինս Հերովդէս Չարորդապետ կը կոչուի . Նոյնը կը լիւնապէս Հալիքայի ալ , բայց մեր քաջթարգմանիչը գուցէ համառօտութեան համար չորրորդապետութիւնը ամենեւին չի չէր :

Վերսալի վեհափառ Հերովդէսին (որ պիտի ըլլայ Նիթրիսա Հերովդէսին) հարազատ որդին կը գնէ ուսումնական թարգմանիչը , չուզելով ճիշտ թարգմանութեամբ հեղինակին հետեւիլ , որ առանց հօրը անունը տարւոյ . Հերովդէս մեծին թուր կը սէ . իսկ ինքը գուցէ աւելի բացայայտութիւն տարու համար , խօսքին կարգին նայելով վերոյիշեալ Նիթրիսային որդին կը կարծէ , և հետեւապէս Հերովդէս մեծին թուր : Վերսալի վեհափառ Հերովդէսին որդին էր , այլ իւր եղբորը Վրաստաբուրդոսի տղան էր , որ Վաղղի տէսի վրայ կը թագաւորէր , ինչպէս որ Վրաստաբուրդոսին միւս որդին Հերովդէսն ալ հօրը տեղ հոն թագաւորեց , և ետք իւր եղբայրը Վերսալի վեհափառ Հրէաստանի վրայ թագաւորելուն ժամանակը , ինքը տաճարին , սրբազան գանձուն և քահանայապետութեան իշխանութիւնը առաւ վրան , թարգմանիչը հեղինակին Հալիք բառը նոր օրինակ տառադարձութեամբ Հալիք կը թարգմանէ . իսկ Հալիքն է հայերէն Վաղղիտէս :

Թիւ 63 , 20 Նոյն մէջ կ'ըսէ . Հրովմայեցւոյ

բռնած գերիներուն համար . « Տասնեութ տարեկան տղաքները կնիկներուն և աղջիկներուն հետ երեսունութէ քնիկ ծախեցին » : Հեղինակին բուն իմաստը այս է . « Վրն տղայքը որ դեռ տասնեութ տարին հասած չէին , կնկոց հետ մեկտեղ աճուրդը (մեղաթ) հանեցին , ու երեսուն հոգին մէկ քնիկէ կու տային » : Տընիկ բառը մէկ գրամ է . Հեղինակը այսպէս կը հետեւի ցրէ և քաջ գեղեցիկ խորհրդածութեամբ . « Երբեք ալ չեն ինքերս պարզապէս օրագիրը նոյեմբերի 3 թերթին մէջ , նոր յայտարարութիւն մը կը պարունակէ Ռուսաց վեհափառ կայսեր կողմէն հրատարակեալ : Ս'էք այս յայտարարութիւնը վարկ կը դնեմք . բայց միանգամայն արժան կը համարվիք անոր վրայք քանի մը դիտողութիւններ ընել : Ինքզուրկի դահլճին և Բարձրագոյն Վրան մէջ յուզեալ խնդիրը այս օրուան օրս քաջ ծանուցեալ է . և թէպէտ ընդդէմ խաղաղասիրական ճգնաց և բոլորական տէրութեանց , խիստ ծանր պարագայից մէջ ինկաւ խնդիրը , բայց և այնպէս անոր ծագումը միշտ անփոփոխ կը մնայ : Երբեք մի սուրբ Տեղեաց վէճը ընդհանրեալ ետեւ , Ս'էք ինքեք ի իշխանը , յառաջ իւր կառավարութեան , քանի մը երաշխաւորութիւններ խնդրեց Վրան երեւան եկեղեցւոյն արտօնութեանց հաստատուն մնալուն համար :

Սկէ ետքն ալ գրեթէ առանց չափազանցութեան որքան տող կայ այնքան ալ սխալ կայ կը նամ ըսելու , որոնք թէպէտ նշանաւոր չափաւրն , այսու ամենայնիւ հնազանդ և ուսումնական անձ մը առանց խտրութեան չափի կարգայ . որովհետեւ ինչպէս սկիզբը ըսինք , պատմաբանի մը , մանաւանդ թարգմանի մը պարտաւորութիւնն է ամենափոքր դիպուածներու և անուանց մէջ ճշտութիւն և հաւատարմութիւն պահել , թէպէտ և պատմութեանց եական մասերուն չղբային : Ետնց մէջն քանի մը հատը հոս նշանակենք . թէպէտ և աւելի ըստ կ'ըլլար գաղղիաքէն :

(Ս'էք ինքեք ինքեք ինքեք ինքեք ինքեք :

կը հսկէ յաջողութեանը և ուժոյն վրայ, զոր ձեր վնասաբերութիւնը անշուշտ պիտի ստանայ, որոնք օսմանեան երկրին մէջ, ի գործ դնելով անոր բնական ամէն դասուցը համար և յօգուտ ձեր հպատակաց յառաջագիմութեան կատարելով կարգ մը, որ հարկաւ իւր կատարելութիւնը աստիճանաբար պիտի ընդունի:

«Ի վերայ այս ամենայնի Սեփն Ռիտանիոյ կառավարութեան անկախութիւնը զոր թաղ չէ տուած, նմանապէս իւր իրական գործակցութեան ամենէն անմիջական նպատակը ուրիշ բան չեն, բայց միայն խաղաղութիւնը: Իսկ ոչ թէ առ երես և մեկը անմիջական խաղաղութիւն մը, այլ այնպիսի խաղաղութիւն մը, որ պարզ միջոցներով ձեր կայսերական վնասաբերութեան իրաւունքը և ձեր տէրութեան անկախութիւնը հաստատէ ի վերայ անգրգռելի և պատուաւոր հիմանց, և առանց անիրաւութեան ուրիշ մը և իցէ տէրութեան մը:

«Եւ օրինակ խաղաղութիւն մը որչափ որ կարելի է շուտով ձեռք բերելը, կարծես թէ ձեր վնասաբերութեան սրտի և սեռանդուն փափաքն է, առ որ ստատիկ թախանձանք կը յոր գործն զձեզ ձեր դաշնակիցները:

«Իտրեքաղ պիտի համարիմ զիս իմանալով որ ձեր վնասաբերութեան պաշտօնները ըստ արժանեան ճանաչելով այս առարկայն, ազդու կերպով մը յառաջ պիտի տանին զայն՝ շարունակ չափաւորութեան սկզբով մը»:

Օգոստոսիան Սուլթանը հետեւեալ կերպիւ պատասխան տուաւ փոխփայլ ըստ Սթրէթֆորտ տը Ռեպլիքին:

«Ես կը փութամ իմ շնորհակալութիւնս մատուցանել ձեր փոխութեանը, որ մատակարարեցիք ինձ զգուշացումներ որ անեղ զօսեմ փափայ ծովապետի և զմեծարգոյ պաշտօնատարները իւր նաւատորմին:

«Եւ յիշեման պարագայից մէջ անգրգռական նաւատորմին այս անգ զանուիլը ընդ հրամանատարութեամբ այսպիսի երեւելի ծովապետի մը, յայտնի ապացոյց ըլլալով բարեկամութեանը օգոստոսիան ինչպէս ինչպէս Սեփն Ռիտանիոյ իմ հոր դաշնակցին, կաղաչեմ ձեր փոխութիւնը որ իմ երախտագիտութեան զգացմունքը իմացունէք անոր:

«Նգրդեան շատ պարագաներու մէջ բարեկամութեան բաղձնալիւ ապացոյցներ տալով իմ տէրութեան նկատմամբ, չեմ երկբայիք թէ ամէն կերպիւ պիտի մերժէ Ռուսիոյ անիրաւ պահանջները որ կրնան դաշլ իմ անկախութեան և վնասաբերական իրաւանց: Ինչոր աշխարհ պիտի տեսնէ ձեր սրտի մեծամեծ օգուտներ կրնան ծագիլ հոր և բարեպիտո տէրութեան մը որպիսի է Նգրդեան, և ի համակրական սիրոյ արդարաւոր, վնասն և լուսաւորեալ ժողովրդեան մը, որպիսի է Նգրդեան ազգը:

«Իսկ ի մասին խաղաղութեան կրեմ, թէ իմ

կառավարութիւնս կը ցանկալ զայն, որչափ որ ուրիշները կը ցանկան, բայց այնու պայմանաւ որ պատուաւոր և համաձայն ըլլալու է իմ վնասաբերական իրաւանց»:

«Հաղադ բարօրութեան իմ հպատակաց և հաստատուելու բարեկարգութեանց, ձեր փոխութիւնը ամենէն աւելի կը ճանաչէ իմ զգացմունքս ըստ այսմ մասին»:

Փարիզի Իլ Վերմիսի լրագրոյն նոյեմբերի 5 թուոյն մէջ ըստ նոր տուեման, հետագայ յօդուածը կը լրագրուի Տոմա-Պաքէի կայսերական նորաշէն պալատին վրայոք:

«Սուլթանը նոր պալատ մը շինել կուտայ ի Տոմա-Պաքէ, որ Պոսֆորի վրայ կընայի: Եւս պալատին ճարտարապետը հայազգի է, որ իւր ուսմունքը ժամանակ մը Վաղղի մէջ ըսաւ: Պալատը քարաշէն և մարմարոնեայ է. որուն երեսը՝ Տոմա-Պաքէն մինչև ի Վեշիթաշ, հազար ոտնաչափէն աւելի երկայնութիւն ունի. ըսել է որ քաղաքի մը պէս բան պիտի ըլլայ: Եւս պալատին մէջ միտար Սիլիթը Սուլթանին համար պարտէզ մը և ձմեռան համար հովանոց մը (թէօշ) շինեց ըստ եւրոպական նորաձեւ սովորութեան՝ որ կազմով կըլու սաւորուի և աղաւթեայ աղբիւրներ ունի: Օխնեղյոյնը կարմիր ապակիէ և Չինաստանի յախճապակիէ են. նմանապէս հովանոցին վրան ապակիով ծածկուած է: Սենեակները զանազան նկարներով և ոսկեղօծ զարդարուեցան խաղաղի և տեղացի արհեստաւորներէն՝ զմայլեցունցիչ շքեղութեամբ մը: Իսկ ինքը Նգրդեան Սուլթանը ըստ ձմեռան մարմարոնէ շինուեցաւ. և բոլոր շէնքին վրայ կապարաւ (գուրջու) ծածկուած է: Վիտելար ժան է որ Սուլթանին ամէն պարստաց ծածկելով այս մետաղէն է, Պալատին քով խիստ մեծաշուք յաղթական կամար մը կայ»:

Փարիզ բնակող Յոյները, թէ և բաղձնալիւ չեն, բայց և այնպէս մօտեւ ստորագրութեան միջոցաւ բաւական դրամ ժողովելով, ձեռք զարկին մատուռ մը և ուսումնարան մը կանգնեցուցին մայրաքաղաքին մէջ: Վաղղիոյ կառավարութիւնը ըստ խնդրոյ Փարիզի օսմանեան դեւպան փոխփայլ Վէլի փաշային, այս ամենաօգտակար շինութեան հրամանը տուաւ. որ ըստ երեւանց քիչ ժամանակին մէջ պիտի կատարուի: Սեր ամենասիրելի Հայոց ազգը ևս այս բարենախնձ և բարեպաշտ օրինակէն յորդորուելով՝ միթէ պէտք չէ՞ որ ամենայն ճգնաժամ հոգ տանի և աշխատի փաբրիկ մատուռ մը և ուսումնարան մը հաստատելու յիշեալ մայրաքաղաքը:

Վիպրոսի թագաւորին. ասոր վրայ մեծամեծները նախանձելով՝ մէջքնին երկպառակութիւն ինկաւ: Եւ թէպէտ անկէ ետքն ալ իւր բեռոր դին Վուլիւմիսի տղան ութամեայ թագաւորից, բայց երկու տարին մեռնելով, Սերիլաբիւր մայրը երկրորդ երկանը Վուլիւմիսի յանձնեց թագաւորութիւնը, որու դէմ էր իշխանաց նախանձը: Տրապիզոն կոմ Ռեմանդ ուրացեալ մասնեց զՎուլիւմիսը Սալահաթինին ձեռքը. որ յետոյ 1188ին եկաւ առաւ Նիքուսաղէմն ալ, և մարդ գլուխ տասը ոսկի (պէզան) առաւ փրկանք և ոչ թէ տուրք, ինչպէս կ'ըսէ թարգմանիչը ութերորդ էջին մէջ, և ուր չկրցաւ անձին փրկանաց որոշեալ գինը վճարել, գերի եղաւ: Սալահաթին մինչև որ վարդէջով լուալ չտուաւ նէ Տաճարին տեղը շինուած մզկիթը, զոր քրիստոնեայք եկեղեցի ըրեր էին, ներս չմտաւ. և իւր զօրքերը Տաճարին վրայ դրուած ոսկի խալ մար ձգելով ու փողոցաց մէջ բաշքընելով հանցին ինչուան Սիօն լեռան գլուխը, և ոչ ձորը ըստ թարգմանիչին, և հոն խորտակեցին: Կոնստանդին մնացած կիսակործան թագաւորութիւնը անցաւ Լիդիաքէթին, որ Վաղղին քին աղջիկը և Սերիլաբիւր քոյրն էր. և անկէ շէնքերի ու Վերին և Լիդիաքէթին առջի երկանէն մնացած Սարիամաղկան անցաւ, որ Յովհաննէս կոմսին հետ կարգուելով՝ աղջիկ մը ունեցաւ իզապէլ կամ Վոլանդէ անուն, որ յետոյ Փրեստերիկոս ք կայսեր հետ ամուսնացաւ. և ոչ թէ Սարիամին, որ Փրեստերիկոսին զբան չընէր: Եւ իսկա Տիւրքոս գալով՝ խաղաղութիւն ըրաւ Նգրդեանի Սուլթանին հետ, սրտ հետ

ուր լուսաւորչակրօն ազգային ուսանողաց թիւը որ ըստ օրէ աճելու վրայ է և հայազգի ճանապարհորդներ պակաս չեն միշտ թէ ընտանեօր և թէ առանց ընտանեաց, որոնք ամիսներով և տարիներով կը մնան յիշեալ երեւելի քաղաքը. որ այս օրուան օրս բարեկրթութեան, գիտութեանց և ճարտարագործութեան կեդրոնը կը համարուի:

Եւր կընամբ հաստատութիւն 70-80 հայազգի անձինք պակաս չեն միշտ Փարիզի մէջ. ուրտեղ մատուռ մը և մէկ երկու վարդապետ չունենալուն պատճառաւ, տարիներով զուրկ կը մնան սուրբ հաղորդութեան և ուրիշ հոգեւոր միջթարութիւններէ: Եւ մեծ մարդ կը յիշէ, թէ մօտ տարիներս Կոստանդնուպոլսեցի հայկազուն աշինւ երիտասարդ մը դժբաղդութեամբ մեռնելով ի Փարիզ, Լատինական կղեր չուղեց հաղորդութիւն տալանոր և մերժեց թաղման հանգէս կատարելու հանգուցելուն վրայ, և հետեւ բար առանց եկեղեցական հանգիսի թաղեցաւ. թէ և ոչ առանց յուղարկաւորութեան բազմաթիւ Հայ բարեկամաց:

Եւսպիսի ցաւալի դէպքերը, եթէ չեմք օխալիւ, իրիտ հզոր պատճառներ են քաջալերելու համար զՀայոց հասարակութիւնը, որ ամէն միջոցները ի գործ դնէ, և որ և իցէ եղանակաւ աճապարէ մատուռ մը և ուսումնարան մը շինել տալու Փարիզի մէջ:

Կարծեմք որ, եթէ ըստ օրինակի Յունաց, ըստորագրութիւն մը բացուելու ըլլայ ի Փարիզ, ի Կոստանդնուպոլս, յիշիլ, և ուրիշ երեւելի քաղաքները, տարակոյս չունիմք թէ ամէն բարեպաշտ և ուսումնասէր անձինք, իւրաքանչիւր որ իւր կարողութեանը համեմատ, մեծ ջերմութեամբ կ'աշխատեն պիտի փութան նպաստամատոց ըլլալ այսպիսի Նստուածաշունչ բարեպաշտ հաստատութեան մը, որ թէ հոգեւորապէս և թէ մարմնաւորապէս մեծամեծ օգուտներ պիտի պատճառէ Նստուածասէր Հայ ժողովրդեան:

Ռուսաց կառավարութիւնը յայտարարական թղթով մը, զոր Վեդրպուրիկ օրագիրը կը հրատարակէ, կը ծանուցանէ թէ չեզոք տէրութեանց նաւերը կատարեալ ապահովութեամբ կրնան նաւարկել Ռուսաց ծովերը և նաւահանգիստները՝ ինչպէս յառաջագոյն է Սլլե մինչև ի 10-22 նոյեմբերի նոյն արտօնութիւնները պիտի ունենան օսմանեան նաւերը: Իսկ այս պայմանաթամը անցնելէն ետեւ, եթէ Ռուսաց նաւատարմիղը հանդիպելու ըլլայ անոնց, պիտի տիրէ նոյն նաւուց և մէջի մթերացը, թէ և այս մը թերեք այլոց ըլլայ, և ոչ օսմանեան հպատակաց:

սէ, Սէլեքազն է Սէլու կեան՝ Եւրասիանայ օրդին, որոնք Պարսից վրայ կը թագաւորէին, և ոչ թէ ապստամբ էր, ինչպէս մեկարոնց համար ալ կ'ըսէ, և ասիկա 1076ին եկաւ առաւ սուրբ քաղաքը, և բոլոր երկիրը աւերեց ու կողոպտեց: Ռուսուան Հալէպի իշխան էր, և գրաբառ Հալէպին Ռեհիա կ'ըսէն և ոչ Վամսիկոս, որ է Համ քաղաքը:

Նոյն 1099ին Ստիւնները եկան Նիքուսաղէմը պաշարելով առին նէ, իշխանները բոլոր մէկ ըլլալով թագաւոր ընտրեցին իրենց վրայ Կոնստանդին. բայց երբոր զինքը պսակել ուղեցին ոսկեղէն թագով, Կոնստանդին չուղեց ընդունել և իւր գլուխը դնել ոսկի թագ մը այն երկրին մէջ՝ ուրտեղ Յիսուս Քրիստոս փշէ պսակ դրուաւ:

Հեղինակը ամենին խափշիկ իշխան չիշտ տակէր, բայց ի Նգրդեանի Սուլթանէն՝ որնոր սխալմամբ կուսակալ կ'անուանէ վեցերորդ էջին մէջ. և այս Սուլթանը Նիկիոյն մէջ գտնուելով յաղթեցաւ:

Իսկ ինչ մեծնեղէն ետքը թագաւորութիւն իւր աղջկանը Սեղիսանդային իշխելով՝ տուաւ իւր երկանը Փուլքունին, որու յաջորդեց իւր որդին Ռադրին ք. ասոր ժամանակը եղաւ երկրորդ խաչակրաց զօրքը առաջնորդութեամբ Լուսովիկոս ք Վաղղիոյ թագաւորին և Կոնստանդինի կայսեր Վերմանիոյ: Իսկ ինչ քն յաջորդեց իւր եղբայրը Սլլեքի կամ Սլլեքի. անկէ յետոյ իւր որդին Իսկաթին ք:

Եւս վերջինը իւր Սերիլաբիւր որ Կիլիկիոյ կամ Վուլիւմիս երկայնաւորէն այրի մնացեր էր, տուաւ Վուլի կամ Վուլիսին Սլլեքեանին:

Երկու բաժնեցին զՆիքուսաղէմը. Փրեստերիկոս եկաւ Կոնստանդին թագը առաւ սուրբ գերեզմանը եղած մասին վրայ, ու անցաւ իսկոյն Նիքուսիա: Սակայն այս խաղաղութեան պայմանը հաստատ չմնաց ինչպէս կ'երեւայ, փասնդի Նիքուսիոյ Նգրդեանի սուլթանը 1242ին եկաւ ու Նիքուսաղէմը աւարի տուաւ, բայց չկործանեց, ինչպէս կը ըսէ թարգմանիչը, ըստ իմանալով գաղղիներէն բայերուն ճիշտ նշանակութիւնը տասնեւորդ էջին մէջ:

Հին Նիքուսաղէմայ պատմութեան վերջը հասնելով թարգմանիչը, վերջին ու մեծկալ սխալով մը կ'աւարտէ. «Վիստոնեայք, կ'ըսէ, այն թագաւորութիւնը կորսնցուցին Քրիստոսի 1291 թուին, բայց Պահարիթ գաւառը իրենց ձեռքը մնաց մինչև Քրիստոսի 1382 թուին»: Պահարիթ գաւառը կարծելով՝ բոլոր այս պարբերութիւնն ալ խառնափնդոր կ'իմանայ: Պահարիթ Սալահաթին Սուլթաններուն մահանուն է, որոնք խաչակրոց ձեռքէն Նիքուսաղէմը գրաւելով՝ տիրեցին ինչուան 1382 թուին: Եւս թուականին տեսնելը չէրքէղի մամուլները եկան Նգրդեանի իշխանութիւնը յափշտակեցին, ու նոր ձեռք մը խոթեցին Պաղեստինու կառավարութիւնը: 1517ին Սուլթան Սլլեքի եկաւ փախճան տուաւ ապրտամբութեանց՝ ինքը տիրելով Նգրդեանի և Նստուածասէր Նիքուսաղէմէն ահա հիմակուան տեսանքին, որնոր ինչպէս Հալիպոլիան կ'ըսէ, հին Նիքուսաղէմայ տաճակ եօթներորդ ստուերն է:

